

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

I. ERZSÉBET: EGY MÍTOSZ SZÜLETÉSE

Habilitációs tézisek

Stróbl Erzsébet

Budapest

2023

I. Az értekezés témája és kutatási módszerek

A habilitációs értekezésésként benyújtott *I. Erzsébet: Egy mítosz születése* című monográfia I. (Tudor) Erzsébet imázsának kialakulását és fejlődését vizsgálja elsősorban irodalmi és képzőművészeti források alapján. A mű bemutatja, hogyan lett a trónra lépésekor fiatal, az uralkodásban tapasztalatlan, de művelt nőtől Szűz Királynő, majd pedig a világhatalommá válás útjára lépő Anglia nemzeti mítoszána egyik alapköve.

A téma relevanciáját az adja, hogy az 1990-es évek óta töretlen érdeklődés mutatkozik I. Erzsébet királynő alakja iránt, amely tükröződik nemcsak a szakirodalomban, hanem a populáris kultúrában is: televíziós dokumentumfilmek, sorozatok, játékfilmek, a „heritage industry” részét képező turisztikai látványosságok jöttek létre az elmúlt évtizedekben. E populáris kultúra termékei Magyarországra is eljutottak, de Erzsébet királynőről szóló tudományos munkák közül az elmúlt időszakban egyet sem fordítottak le. Így a szakirodalom ismerete csak az angolul kiválóan tudó olvasók privilégiuma maradt. Ezért tudatos döntés volt a szerző részéről, hogy a témát magyarul, magyar olvasóközönség számára írja meg.

A királynő személyének a populáris kultúrában történő előtérbe kerülése szorosan összefüggött azzal, hogy a tudományos kutatások területén is egyre többen foglalkoztak a témával. Az I. Erzsébetről szóló tudományos vizsgálódásnak új lendületet adott a nyolcvanas években kezdődő újhistorista szemléletmód, amely a szövegközpontú elemzés és a kulturális összefüggések vizsgálatát helyezte előtérbe. A megindult kritikai kultúrakutatás a feminista kutatásokban is újat hozott, amelynek részeként a korai újkori királynő ismét az érdeklődés középpontjába került. E kulturális fordulat eredményeként az interdiszciplináris szemléletmód általánosan elfogadott kutatási módszerré vált, amelyben a szorosan vett irodalmi kánon értelmezése mellett a marginálisnak tűnő szövegek szintén reflektorfénybe kerültek, és azok elemzésében a vizuális kultúra, a zenetudomány, a politika- és társadalomtörténet aspektusainak vizsgálata szorosan egybefonódott. Tudor Erzsébet személye gazdag táptalajt nyújtott az ilyen irányú kutatásoknak, hiszen alapjában határozta meg a korszakot, mivel a körülötte kialakuló kultusz teljesen átjárta mind az udvari, mind a populáris kultúra különböző megjelenési formáit.

Az I. Erzsébet: Egy mítosz születése című monográfia a királynő körül kialakuló tisztelet folyamatát vizsgálja, amely sokszínűsége elsősorban interdiszciplináris módszerrel ragadható meg, amely egy-egy diszciplínán túlmutatóan ragadja meg a kultusz motívumait, törekvéseit és jelentőségét. A szerző elsősorban a szövegek szoros olvasásán keresztül kívánja bemutatni a királynőtisztelet fejlődését, amelyet a társadalom minden rétegét átjáró kulturális jelenségként

értelmez, így vizsgálatának tárgyául elsősorban a mindenki által hozzáférhető alkalmakat és írásokat tekinti.

A kutatásban nagy segítséget nyújtott az *Early English Books Online* adatbázis, amelyben az angol nyomdákban kiadott és fennmaradt összes, 1700 előtt megjelent kiadványt tartalmazza. E faksimile formában elérhető források jelentősége, hogy nem csak a szövegek vizsgálatát teszik lehetővé, hanem a nyomdai kivitelezést is, amelynek szerepe a kora újkori szövegek értelmezésében rendkívül fontos. Ezek közé számítanak a különböző illusztrációk, amelyet a korabeli közönség a szöveggel együtt értelmezett, pontosan úgy mint a népszerű emblémairodalom termékeit. Nagy jelentőségű a nyomdász szerepe is, aki a tördelés által gyakran a szövegek első értelmezőjének tekinthető. Szintén meghatározó jelentőségűek a szöveget kísérő kiegészítések, mint például a dedikáció, az olvasóhoz intézett előszó, illetve a margináliák, amelyek az intertextuális összefüggésekre, illetve a korabeli szövegértelmezésre világítanak rá. További kulturális információt hordozhat a kiadványok mérete, a szövegek tördelése, a sorok zsúfoltsága, a szövegtest formája – amelyek akár képet formázhattak –, és a különböző betűtípusok használatának megfelelő értelmezése.

A korabeli szövegeken túl a monográfia fontos kutatási módszerének tekinthető a vizuális ábrázolás vizsgálata, amely elsősorban az emblémakutatás eszközeit használja és eredményeire épít. E megközelítés legfontosabb alapvetése, hogy a kép és szöveg párhuzamos értelmezésén keresztül vizsgálja a tárgyakat, így módszere minden esetben interdiszciplináris.

II. A habilitációs értekezés tartalmi összefoglalója

Az I. Erzsébet: Egy mítosz születése című monográfia kilenc fejezetben tárgyalja Erzsébet királynő reprezentációjának fejlődéstörténetét és az egyes elemek kultúrtörténeti háttérét az 1559. január 14-i londoni bevonulásától egészen az 1603. április 28-i temetéséig. A bevezető a téma ismertetésén túl felvázolja az Erzsébet-kultusz kutatás legfontosabb irányzatait, képviselőit és motívumait, és bemutatja a téma jelentőségét.

Az első fejezet Tudor Erzsébetnek az 1559. januári koronázását megelőző londoni bevonulását elemzi. Ez volt az első nyilvános alkalom, ahol Erzsébet uralkodóként jelent meg a nagyközönség előtt, és ahol kiderült, hogy nagyszerűen tud alattvalóival kommunikálni. A bevonulás jelenetei egyrészt követték az elődök alatt kialakult, hagyományos motívumokat, másrészt mondanivalójukat speciálisan a királynőre szabva tálalták. Előtérbe kerültek olyan aktuális problémakörök, mint a női uralom vagy a reformáció kérdése. A bevonulásról

fennmaradt legjelentősebb beszámoló, Richard Mulcaster írása¹ elsősorban London városának elvárásairól tanúskodik, hiszen az udvar egységes politikai programjáról még nem igazán lehet beszélni két hónappal a trónra lépést követően. A bevonulási propaganda a korai Tudor hagyományokra épített és a hatalmi kontinuitásra alapozott. Emellett hangsúlyozták Erzsébet női uralkodásának legitimitációját és ezzel karöltve a megfelelő erények, kiváltképp az – isteni gondviselés bizonyítékának tekintett – protestáns hit gyakorlását. Mulcaster jól ötvözte a dokumentumszerű leíró részeket az élményszerű szubjektív elemekkel, és ez biztosította írása népszerűségét. E kiadvány, amely példaként szolgált a későbbi hasonló alkalmakról készített beszámolóknak, teremtette meg a királynőről alkotott első populáris képet. Erzsébet szeretetteljességét, népéről történő anyai gondoskodását és vallásosságát hangsúlyozta, amint népének egyöntetű lelkesedése és támogatása közepette elfoglalja trónját, és visszatéríti országát a – London városa által – helyesnek tartott útra.

A második fejezet a női uralom kérdését járja körül, elsősorban két protestáns teológus, John Knox és John Aylmer pamfletjei² alapján, de azokat kiegészítve más kortárs gondolkodók műveivel. Knox támadása a női hatalom ellen és Aylmer válasza jól tükrözi azokat a kihívásokat, amelyekkel a vallásilag megosztott Angliában egy női uralkodónak szembe kellett néznie. Aylmer írása döntő jelentőségű lett I. Erzsébet apológiájának megteremtésében, érveit évtizedekig visszhangozták a hasonló témában keletkezett írások és a királynő propagandisztikus reprezentációja. Aylmer az asszonyuralmat bibliai érveléssel, a protestáns retorika nyelvén megfogalmazva támasztotta alá. Ezenkívül nemcsak a királynő isteni küldetését hangsúlyozta, hanem Anglia sorsát is a Gondviselés különös kegyelmének, háborúit isteni küldetésnek láttatta. Aylmer írásának másik jellegzetessége, hogy újra előtérbe helyezte az angol királyság vegyes kormányzatának eszméjét, amely a női uralom védelme mellett hozzájárult a parlamenti szólásszabadság és véleménynyilvánítás megerősödéséhez is.³ Knox és Aylmer sajátos eszmecseréje előrevetítette az angol reformáción belül húzódozó teológiai ellentétet, amely egyrészt a királyt megillető feltétlen hűséget és a püspöki irányítást elfogadó anglikánok, másrészt a hierarchiát elvető és a lelkiismereti szabadságot hangsúlyozó puritánok között erősödött fel a század második felére. Knox, aki szigorúan ragaszkodott az isteni törvények betartásához és a gyülekezeti fegyelemhez, nem volt hajlandó átérezni a vallási

¹ *The Passage of our most drad Sovereigne Lady Quene Elyzabeth through the Citie of London to Westminster, the daye before her Coronacion, Anno 1558* (London: Richard Tottel, 1559).

² John Knox, *The First Blast of the Trumpet Against the Monstruous Regiment of Women* (Geneva: J. Poullain and A. Rebul. 1558); John Aylmer, *An Harborowe for Faithfull and Trewe Subiectes, agaynst the late blowne Blaste, concerning the Government of Wemen* (London: John Day, 1559).

³ A. N. McLaren, *Political Culture in the Reign of Elizabeth I: Queen and Commonwealth, 1555–1585* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 48, 150.

egyöntetőség és a felsőbb hatóságoknak történő vallási engedelmesség társadalmi fontosságát.⁴ Így Aylmer vitairata, a szerző törekvései ellenére, nem tudta megszerezni Knox támogatását a királynői hatalom iránt, és ezzel elejét venni a radikális puritán nézetek terjedésének.

A harmadik fejezet Erzsébet uralkodói önimázsának formálódását mutatja be saját megnyilatkozásai alapján. A fennmaradt szövegek szerzősége ugyan nem mindig egyértelmű és híres beszédeinek varázsa sem reprodukálható – eltekintve egy-két szemtanú által közölt mozdulatától, hangerejére vonatkozó megjegyzéstől vagy hangulatára tett utalástól. Mégis, a rendelkezésre álló forrásokból az olvasható ki, hogy magát művelt, istenfélő, valamint az alattvalóit szerető és azokról gondoskodó uralkodónak kívánta láttatni. Az írásait kísérő illusztrációk és szerkesztői előszavak is ilyen nyilvános képet vázolnak fel róla. Humanista műveltségét beszédei, versei és fordításai, vallásosságát a tőle származó imák támasztják alá. Bár egyértelmű, hogy Erzsébetnek királynőként komoly kihívásokkal kellett szembenéznie a neme miatt, de ezeknek ügyesen megfelelt a korabeli nők irányában támasztott elvárások kiaknázásával. Negyvenöt éves uralkodása alatt önmeghatározása kevésbé változott, már a legkorábbi megnyilatkozásaiban jelen voltak azok az elemek, amelyek később is visszatértek, igaz esetenként bővebb és kifinomodott formában. Ezzel szemben a személye körül kiépülő kultusz folyamatosan bővült, egyre újabb és újabb bibliai, mitológiai és legendákból merített költői képeket sorakoztatott fel, amelyek mind a királynő önmeghatározásán nyugodtak. Így Erzsébet nemcsak saját uralkodói imázsát teremtette meg, hanem a későbbi kultuszának irányvonalait is megalapozta.

A negyedik fejezet Erzsébet uralkodásának első két évtizedében tett nyári vonulásait, udvarával tett oszágjárásait ismerteti, amelyek nagyban hozzájárultak a királynőről alkotott nyilvános képhez. Ennek az időszaknak látványos fogadásait elsősorban városok rendezték, akik legtöbbször saját költségükön mutatták be a középkori királyi bevonulások élőképes mintájára, a helyi hagyományokra és a város történetére épülő üzenetüket. Azonban minden fogadás legfőbb elemének a királynő ünneplése bizonyult, amely lehetett egyszerű, a királyi jelvényeket középpontba állító és a királynő önreprezentációjából merítő köszöntés, de egyre inkább helyet kaptak az allegorikus és emblémaszerű képekből megformált költőibb méltatások. Az 1570-es években a városok már előszeretettel hívtak meg az udvarhoz közelálló költőket, akik a programok megszervezésében mind befolyásosabb szerephez jutottak. Közülük költő és katona Thomas Churchyard számít az egyik legjelentősebbnek, aki a több napon át tartó ünnepeket egy egységes narratíva és drámai eseménysor részeként kezelte, és így egy

⁴ Jane Dawson, *John Knox* (New Haven & London: Yale University Press, 2015), 78.

fiktív struktúrába ágyazta a királynői dicsőítés elemeit. Ezt az ötletet a későbbiekben többször átvették. A városi fogadtatások közül kiemelkedik a két egyetemi központ meglátogatása, mivel ezek jelentős szerepe töltötték be nemcsak kulturális, de politikai és vallási szempontból is. Bár mindkét alkalomról több beszámoló született, csak a cambridge-i program jelent meg nyomtatásban, és az is csak latinul, amely így elsősorban az udvari költőknek nyújthatott mintát Erzsébet dicsőítésére. Az egyetemvárosi látogatások erősítették a királynő műveltségének toposzát, és hozzájárultak egy új verses műfaj kialakulásához, amely kizárólagos témájául választotta a királynő dicsőítését. E költemények nyelvezetükben is eltértek a kereskedővárosok retorikájától, mert antik párhuzamokat használtak. Oxford és Cambridge példáját más ünnepségszervezők is követték, 1573-ban Sandwich városa a királynőnek egy görög nyelvű Bibliát ajándékozott, és a házakat versekkel aggatta teli, majd azt egybegyűjtve közzétette a város központjában egy táblán.⁵

Az ötödik fejezet I. Erzsébet két 1575-ös látogatását elemzi, amelyek alkalmával a királynő két befolyásos hívének vendéglátását élvezte. E magánrendezvények eseményei országszerte ismertté váltak a nyomtatásban megjelenő beszámolóknak, és kéziratos műveknek köszönhetően.⁶ A kenilworthi és woodstocki fogadás programjai alapvetően határozták meg a királynő későbbi tiszteletének képeit és nyelvezetét. Erzsébetet ugyanis nemcsak mint uralkodót köszöntötték, hanem megjelenésének különlegességét azzal is hangsúlyozni kívánták, hogy ahhoz a mítoszok és legendák világából vett hasonlatokat használták fel. Kibővült a magasztalásra alkalmazott allegóriák és igényes költői megoldások köre, illetve a humanista műveltség klasszikus képi világa a királynő angol nyelvű dicsőítésében is elterjedt. Míg Kenilworthben a műsorok látványossága és változatossága ragadta meg a korabeli szemlélők figyelmét, a woodstocki program intimebb előadásai a kor udvari pártfogást remélő költőire hatottak, akik a következő évtizedben e témákat dolgozták bele műveikbe. A királynő személyét természetfeletti erővel hozták kapcsolatba, szolgálatát szent kötelességnek ábrázolták, és a költői nyelv túlzásai a halhatatlanság metaforáit feszegették. Az előadások és látványosságok mindkét alkalommal a királynő „titokzatos” kisugárzására irányították a

⁵ Elizabeth Goldring, Faith Eales, Elizabeth Clarke, Jayne Elisabeth Archer (szerk.), *John Nichols's The Progresses and Public Processions of Queen Elizabeth I: A New Edition of the Early Modern Sources* (Oxford: Oxford UP, 2014), II: 89.

⁶ *A Letter: whearin, part of the entertainment untoo the Queenz Maiesty, at Killingworth Castl, in warwik Sheer, in this soomerz Progress. 1575. iz signified: from a freendofficer attendant int he Court, vntoo a freend a Citizen, and Merchaunt of London* (London: 1576 [?]); George Gascoigne, „The Princely Pleasures at Kenelworth Castle,” in *The Whole Woorkes of George Gascoigne Esquire: Newlye Compyled into One Volume* (London: Abell Jeffes, 1587); *A Paradoxe, Pouring by Reason and example, that Baldnesse is much better than bushie haire. Hereunto is annexed the pleasant tale of Hemetes the Hermite, pronounced before the Queenes Maiestie* (London: H. Denham, 1579); *The Queenes Maiesties Entertainment at Woodstock* (London: Thomas Cadman, 1585).

figyelmet, megjelenése a fiktív történetek allegorikus szereplőiben csodás változást idézett elő. Erzsébet királynő így már nem egyszerűen hatalmas, bölcs vagy szerető uralkodóként mutatkozott meg, hanem kultikus tisztelet tárgyává vált. A királynő köré font mítoszban központi szerepet kapott a lovagi szerelem, amelynek célja nem a királynő kezének elnyerése volt, hanem a női uralkodó iránti hűséges ragaszkodás kifejezése. Az ország úrnőjének kijáró feltétlen tisztelet, odaadás és szolgálat minden lovag hazafias kötelességévé magasztosult, hiszen úrnőjük ebben a kontextusban már nem egy konkrét hús-vér teremtmény, hanem Anglia kiválóságának jelképe.

A hatodik fejezet a királynő szűzként való tiszteletének formálódását mutatja be, amely az 1580-as években vált Erzsébet legfontosabb metaforájává. Ezt megelőzően a királynőtől azt várták, hogy férjhez menjen, és ezzel biztosítson utódot dinasztiájának és örökös Angliának. Még az 1580-as évek elején is komoly házassági tárgyalások folytak a francia udvarral, és azok csak a királynő korának előrehaladtával szűntek meg. A hajadonként maradó nő alakja a kora újkorban nem számított vonzónak, de Erzsébet reprezentációjában e hátrányt igyekeztek előnyére fordítani. A Szűz Királynő a katolikus befolyástól mentes ország önállóságának szimbólumává vált, amelynek a képi nyelvezetét írók, költők és festők aggatták az angol uralkodóra.⁷ A művészek álmodta szimbólumok és mitológiai párhuzamok a kor legkiválóbb alkotásaiban kaptak helyet, megihlették az utánuk következő generációt, és beépültek az utókor királynőről alkotott – máig tartó – kulturális emlékezetébe. A királynő hajadonságának dicséretére antik istennők és a római legendák szűzi alakjai szolgáltak párhuzamként. Ezek sorából messze kimagaslik Diana istennő, akinek attribútumai a legalkalmasabbnak tűntek az idősödő Erzsébet erényeinek magasztalására. Diana mint az erdő istennője összetett kultusszal rendelkezett az ókorban, amelybe belefért a harcias női vezető szerepe csakúgy, mint az örök szépség és fiatalság megtestesítése.

A hetedik fejezet Erzsébet dicsőítésének egy másik antik eredetű elemét, az aranykormítoszt járja körül, amelyben a királynőt egy másik szűzhöz hasonlítják: Astraeához, az igazság istennőjéhez, aki az aranykor lehanyatlásával elhagyta a Földet, de aki majd vissza fog térni. A toposz első csírái az 1570-es évek végén kibontakozó bukolikus pásztorköltészetben jelentek meg, amelynek angliai népszerűségét Edmund Spenser a *Pásztorkalendárium* című eklogagyűjteménye alapozta meg. A pásztori idill képei politikai felhangot is kaptak. Az Újvilágban történő angol térhódítást sürgetők számára az aranykor-retorika felhatalmazást adott, hogy a természeti állapotban élő népek felett fennhatóságot

⁷ Susan Doran, *Monarchy and Matrimony: The Courtships of Elizabeth I* (London: Routledge, 1996), 217.

gyakorolhassanak. A gyarmatosítási propagandaírások közül a magyar származású Parmenius István kapcsolta össze legteljesebben a királynő magasztalását országa eredményeinek ünneplésével és az Újvilág meghódításával.⁸ Az aranykor-metaforát fel lehetett használni az 1580-as években felerősödő katolikus propaganda ellen is, amely a királynő uralmának jogosságát ismét megkérdőjelezte. Az aranykor gyümölcseiként jelenítik meg Erzsébet uralkodásának eredményeit: a békét, a törvények uralmát, a közbiztonságot, az ország gazdagodását és a műveltség terjedését. Ezek közül előtérbe került a béke áldásának magasztalása, amely – az 1585-ben hadba lépő Angliában – épp a háború árnyékában nyert kiemelkedő jelentőséget.

A nyolcadik fejezet az Erzsébet-kultusz intézményesülését ismerteti. Ennek legfőbb megjelenési formája a november 17-én – az 1580-as évektől országszerte – megrendezett trónra lépés napjának ünnepe lett. Az egyházi hálaadás és megemlékezés a nemzeti identitás kifejezésévé vált párhuzamosan azzal, ahogy a kontinens katolikus államai egyre agresszívabban léptek fel, és segítették a királynő életére törő összeesküvéseket. A spanyolokkal szembeni nyílt katonai konfrontációt Anglia először Németalföldön vállalta fel a kálvinista felkelők megsegítése céljából, ahol a királynő az európai protestánsokat összefogó szimbólummá vált. Az 1587-től közvetlenül a Brit-szigeteket fenyegető invázió a királynő dicsőítését a nemzeti összetartozás jelképévé emelte. Az addigi helyi kezdeményezéseken túl, az udvar is elrendelte a trónra lépés napjának folytatásául a spanyol Armada felett aratott győzelemre emlékező ünnepek megtartását. E háromnapos rendezvénysorozat tekinthető a Erzsébet-kultusz legteljesebb intézményesült keretének, ahol a királynői imázs a nemzetté kovácsolódás egyik legfontosabb eszközévé lépett elő, és személyének tisztelete az ország iránti lojalitás kifejezésévé vált.

A kilencedik fejezet Erzsébet uralkodásának utolsó másfél évtizedéről szól, amelyben számos nehézség jelentkezett. E fejezet első része a problémákra adott válaszként megjelenő és egyre inkább túlzásokba eső királynőtiszteletet mutatja be, amelyet jól tükröznek az 1590-es évek országjárásai és az uralkodó kései portréi. Ugyanebben az időszakban született az Erzsébet-kultusz legmonumentálisabb költői alkotása, Edmund Spenser *A tündérrirálynő* című munkája, amely a királynő már kultikusnak nevezhető tiszteletét a nemzeti büszkeséggel kapcsolta össze. Ugyanakkor a felduzzadt és intézményesült királynői kultusz erős ellenszenvet váltott ki elsősorban katolikus de puritán körökben is. A nőuralom újra erősödő elutasítása

⁸ Parmenius István, „Epibatikon, azaz hajószállást ünneplő költemény,” in *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I*, ford. Csorba Győző, szerk. Ács Pál, Jankovics József, Kőszeghy Péter (Budapest: Balassi Kiadó, 1998), 444–458.

pedig megjelent a fiatal költőgeneráció műveiben, így Shakespeare *Szentivánéji álom* című darabjában is.

Az utószó az Erzsébet-kultusz Jakab-kori formálódását követi nyomon. Azt elemzi miért nem tűnt el a királynő tisztelete a halála után, és miként éledt újjá kultusza I. (Stuart) Jakab uralkodásának idején.

III. Kutatási eredmények

Az Erzsébet-kultusz kialakulásának alapjaként a monográfia a szakirodalomban elsőként hangsúlyozza az – uralkodói reprezentáció egyik megnyilvánulási formájának tekinthető – városi bevonulások és országjárások döntő szerepét. Habár e vonulások szervesen ráépültek a hagyományokra, de épp azáltal váltak meghatározóvá, hogy annak alakításában a társadalom szélesebb rétegei is beleszólhatnak, elsősorban a megerősödő és önkormányzattal rendelkező városok vezetői. Az alkalmak így a kölcsönösségén alapultak, ahol a királynő a számára megfogalmazott üzeneteket meghallgatta és azokra reflektált, illetve azokat még saját beszédeibe is beépítette.

A monográfia vizsgálja a királyi reprezentáció nyilvános megjelenésének két legfőbb helyszínét, a várost és a reneszánsz kertet. A kora újkori Angliában a városok a kereskedelem megnövekedett szerepe miatt egyre nagyobb befolyással bírtak. A királynő rendszeres országjárásainak első szakaszában a város utcáinak és tereinek átalakítását döntően befolyásolták a városatyák igényeit bemutató vizuális életképek, amelyek programjának elkészítésében és bemutatásában az összes céh részt vállalt. A korabeli beszámolók többször dokumentálják a királynő és a városiak közötti kommunikációt, amely rávilágít arra, hogy a királynő odafigyelt és meghallgatta azokat. A város szekuláris terei és azok díszítése így bekapcsolódtak a királynői reprezentációba.

A magánbirtokok kertjei is bekapcsolódtak a királynői reprezentáció alakításába. Az Európa szerte elterjedt kertépítési elemek a királynői kultusz hatására új emblematikus jelentőségtartalmakkal bővültek. A monográfia kiemeli ezek fontosságát – elsősorban a kenilworthi olasz reneszánsz kert, illetve a woodstocki és az elvethami kert kapcsán – amelyek később a korszak irodalmi műveiben éltek tovább.

A monográfia hangsúlyozza, hogyan vált a hagyományokon alapuló, szélesebb néprétegek által is alakított kultusz az udvari költők meghatározó nyelvezetévé az 1570-es évek

közepére. Rámutat olyan kevésbé ismert udvari költők, mint Thomas Churchyard, George Gascoigne vagy George Peele, egy-egy művének jelentőségére és kultúraformáló hatására.

A monográfia kiemeli, hogy a királynői kultusz intézményesülésében milyen jelentősége volt az egyházi hálaadás és liturgia bevezetésének. Elemzi a trónra lépés napi liturgia egyes részeinek motívumait, foglalkozik a kijelölt bibliahelyek értelmezésével, illetve rávilágít az egyes kiadásokban bekövetkezett formai és tartalmi változtatásokra. E liturgikus könyvek vizsgálata abban is jelentőséggel bír, hogy megmutatja, hogy a gyülekezetek is aktívan részt vettek a királynőért történő hálaadásban, ami ezáltal jelentősen befolyásolta a királynői kultusz elfogadottságát.

A királynő korai írásainak és azok kiadástörténetének vizsgálata bemutatja, hogy a vallási viták egyes szereplői miképp sajátították ki a királynői imázst saját céljaik propagálására. Hasonlóképpen, a női hatalomgyakorlás legitimációs retorikája is az egyes udvari körök érdekérvényesítését szolgálta. A monográfia hangsúlyozni kívánja, hogy az Erzsébet-kultusz szempontjából oly jelentős, a vegyes kormányzat és az uralkodó két testét hirdető elképzelések hozzájárultak a hatalomba beleszólást követelő tanácsadói kör kialakulásához, illetve a parlament megnövekedett szerepéhez.

Parmenius István magyar származású költő írásainak szoros olvasásán keresztül a monográfia bemutatja, hogy a királynői kultuszt egyben a gyarmatosítási propaganda részeként is felhasználták a korabeli tudósok és utazók. A hajózást éltető és szorgalmazó irodalom alapvetően férfiközpontú nézőpontja helyett, John Dee és őt követve Parmenius először fogalmazott meg egy humanista, protestáns és női toposzokat felhasználó programot. Ez megfelelő ellenpontot tudott képezni az akkorra már sikeres, de a korban is agresszívnek és visszásnak látott spanyol gyarmatosítással szemben. A királynőt ebben a szerepben globális szereppel ruházták fel, amely előrevetítette az Anglia köré épülő világhatalmi és birodalmi retorikát.

A kultusz különböző megjelenési formáinak bemutatása egyben arra is rátapint, hogy az udvar központi irányítása, bár nem jelentéktelen, mégsem kizárólagos. A királynővel azonosított emblémákat különböző csoportok és személyek saját politikai céljuk előmozdítására használták. Így a királynői kultusz nem egyetlen személy tiszteletéről szól, hanem egy olyan jelenség, amely a társadalmat, politikát és művészetet egyaránt átfogja. Egy olyan nyelvezet, amelyet a legkülönbözőbb helyeken lehet tetten érni, így azok kifejezőeszközeinek értelmezése a korszak egészének megértéséhez hozzájárulnak. Ezek alapján a monográfia hangsúlyozza a királynői kultusz kiépülésének decentralizáltságát.

A monográfia rávilágít arra is, hogy Stuart Jakabnak az erzsébeti hagyományokkal való szakítása jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a királynőt övező tisztelet a halála után is folytatódjon. Jakab uralkodásának idején nemcsak a trónra lépésének ünnepét elevenítették fel, de több színdarabot is írtak róla és számos templomban emléktáblát állítottak neki mint a protestantizmus védelmezőjének. Ennek az időszaknak a széles körű vizsgálata és az Erzsébet-kultusznak a későbbi századokban való továbbélése, vagy inkább ismételt fellángolása, egy újabb kutatás tárgya lehetne.

A monográfia egyik legfontosabb eredménye, hogy magyar fordításban tesz közzé olyan kevésbé ismert, sokszor még modern kiadásban sem megjelent szövegeket, amelyek által a magyar kutatók – irodalmárok, történészek és művészettörténészek – árnyaltabban értelmezhetik a 16. századi Angliát, és annak hatását a későbbi századokra.

IV. A témához kapcsolódó publikációk jegyzéke

1. “Dread of Disease and Disfigurement: Smallpox at the Court of Elizabeth I.” In: *Iconicity, History, and the Cultural Imageries of Body and Soul*. Eds. Attila Kiss, Anna Kérchy. Belgium: BREPOLs (forthcoming 2022/23)
2. “Queen Elizabeth and Sir Walter Scott’s *Kenilworth*” – *The AnaChronisT* (2023 Summer) (forthcoming)
3. “Contemporary Filmic Representations of Conflict in History: Queen Elizabeth’s Tilbury Speech.” In: *Political Dialogue and Global Conflicts: Discourse and Media Analyses*. Eds. Ekaterina, Aleshina; Hedwig, Wagner. Penza: PenzGU, 2022. 156–167.
4. “John Lyly.” In: *Az angol irodalom története 2. A kora újkor irodalma az 1480-as évektől az 1640-es évekig*. Szerk. Kiss, Attila; Szőnyi, György Endre. Budapest: Kijárat Kiadó, 2020. 240–243.
5. “A Tudor udvari kultúra és az Erzsébet-kultusz.” In: *Az angol irodalom története 2. A kora újkor irodalma az 1480-as évektől az 1640-es évekig*. Szerk. Kiss, Attila; Szőnyi, György Endre. Budapest: Kijárat Kiadó, 2020. 47–56.
6. “The City as Stage: The Coronation Entry of Elizabeth I in 1559.” In: *Art in Urban Space: Reflections on City Culture in Europe and North-America*. Ed. Tamás Juhász. Budapest and Paris: L’Harmattan, 2021. 191–211.

7. "A Monarch in Petticoat: Metaphors of the Body in Queen Elizabeth's Representations" *Orpheus Noster* 12.3 (2020): 5–18.
8. "The Tilbury Speech and Queen Elizabeth: Iconic Moments of English History on Film." In: *Contemporary Perspectives on Language, Culture and Identity in Anglo-American Contexts*. Eds. Éva Antal, Csaba Czeglédi, Eszter Krakkó. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2019. 251–267.
9. "Reprezentáció és Propaganda: I. Erzsébet két oxfordi látogatása." *Per Aspera ad Astra* 6.1 (2019): 63–78.
10. "Queen Elizabeth and the 'Judgement of Paris'" *The AnaChronisT* 18.2 (2018): 207–228.
11. "Az Úr második szolgálóleánya: I. Erzsébet királynő kultusza a kora Jakab-korban." In: *Kösziklára Építve/Built Upon His Rock: Írások Dávidházi Péter Tiszteletére /Writings in Honour of Péter Dávidházi*. Szerk. Dániel Panka, Natália Pikli, Veronika Ruttkay. Budapest: ELTE BTK Angol Amerikai Intézet, 2018. 359–366.
12. "The Device of the Savage Irish: The Portrait of Captain Thomas Lee." *Orpheus Noster* 9.4 (2017): 7–19.
13. "A Vision on Queen Elizabeth's Role in Colonizing America: Stephen Parmenius's *De Navigatione* (1582)." In: *Colonization, Piracy, and Trade in Early Modern Europe: The Roles of Powerful Women and Queens*. Eds. Estelle Paranque, Nate Probasco, Claire Jowitt. Cham: Palgrave Macmillan, 2017. 195–222.
14. "A Tudor udvari kultúra és az Erzsébet-kultusz." In: *Hungarológiai Közlemények (Újvidék)* 17.2 (2016): 28–41.
15. "Virgin Queen and Aging Monarch: Contesting Images of Queen Elizabeth in the Last Decade of Her Reign." In: *Focus: Issue on Shakespeare and Shakespearean Influence in the Renaissance and Beyond*. Ed. Noémi M. Najbauer. Pécs: University of Pécs, 2014. 62–74.
16. "Prayers Penned by the Godlie Leaned to be Properly Used of the Queenes Most Excellent Maiestie." In: *Szólító Szavak/The Power of Words: Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára/Papers in Honor of Tibor Fabiny's Sixtieth Birthday*. Eds. Sára Tóth, Viktor Kókai-Nagy, Éva Marjai, Judit Mudriczki, Zita Turi, Judit Arday-Janka. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem L'Harmattan, 2015. 283–294.

17. "Symbolic and Real Loci in John Lyly's Euphues Books: The Significance of Naples, Athens and London." In: *Proceedings of the 11th Conference of the Hungarian Society for the Study of English*. Eds. Veronika Ruttkay, Bálint Gárdos. Budapest: L'Harmattan, 2014. 194–204.
18. "The Queen and Death: An Elizabethan Book of Devotion." In *Early Modern Communi(cati)ons – Studies in Early Modern English Literature and Culture*. Eds. Kinga Földvály, Erzsébet Stróbl. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2012. 10–31.
19. "Entertaining the Queen at Woodstock, 1575." In *The Oxford Handbook of Tudor Drama*. Eds. Thomas Betteridge and Greg Walker. Oxford: Oxford University Press, 2012. 428–445.
20. "Lunar Imagery and Royal Panegyric in John Lyly's Plays" In: *Iconology of Law and Order*. Eds. Anna Kréchy, György E. Szőnyi, Attila Kiss. Szeged: University of Szeged, IEAS, 2012. 76–86.
21. "Institutionalized Adoration: Prayers for and about Queen Elizabeth in Thomas Bentley's *The Monument of Matrons* (1582)." In: *New Perspective on Tudor Cultures*. Eds. Mike Pincombe, Zsolt Almási. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2012. 199–222.
22. "Petrarchan Love or Politics? – Queen Elizabeth in the Poetry of Sir Walter Raleigh." In: *HUSSE10-LitCult, Proceedings of the HUSSE10 Conference : Literature and culture*. Eds. Kinga Földvály, Zsolt Almási, Veronika Schandl. Debrecen: Hungarian Society for the Study of English, 2011. 25–36.
23. "I. Erzsébet korai kultusza – Egy példa a jelenlegi Erzsébet-kultusz kutatásokról." In: *Anglisztika és amerikanisztika - magyar kutatások az ezredfordulón*. Szerk. Frank Tibor, Károly Krisztina. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2009. 99–108.
24. "The Figure of the Wild Man in the Entertainments of Elizabeth." In: *Writing the Other, Tudor Humanism /Barbarism*. Eds. Michael Pincombe, Zsolt Almási. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2008. 59–78.
25. "*The Faerie Queen* and the Progresses of Queen Elizabeth." In: *HUSSE Papers 2005*. Ed. Jenő Bárdosi. Veszprém: Viza, 2006. 166–172.

V. A témához kapcsolódó hazai és külföldi előadások jegyzéke

1. "Jacobean Memorials for Queen Elizabeth: A Case Study of the Panels at St. Faith's Church, Gaywood, King's Lynn" – Eastern & Western Traditions of European Iconology: *Theatrum Mundi*, 2023, Szeged
2. "Queen Elizabeth at Shakespeare's Globe: Ella Hickson's *Swive [Elizabeth]*" – South Central Renaissance Conference, 2023, Berkeley, California, USA
3. "In Pursuit of an Early Modern Author: Who Wrote God's Harangue to Queen Elizabeth?" – 16th Biennial Conference of HUSSE, 2023, Miskolc
4. "From Sacred Goddess to Divine King: Continuity in the Rhetoric of Power" – 68th Annual Meeting of the Renaissance Society of America, 2022, Dublin
5. "Virus at the Court of Elizabeth I" – 15th Biennial Conference of HUSSE, 2022, Budapest
6. "Queen Elizabeth at the Sam Wanamaker Playhouse" – *Jágónak VIII.*, 2021, Szeged
7. "Contemporary Filmic Representations of Conflict in History: Queen Elizabeth's Tilbury Speech" – Sommerschool DIREPA DICOME, 2021, Penza–Flensburg (online)
8. "Remaking History: Queen Elizabeth I at Shakespeare's Globe" – 15th ESSE Conference, 2021, Lyon, France
9. "Dread of Disfigurement: Smallpox in the Court of Elizabeth I" – 67th Annual Meeting of the Renaissance Society of America, 2021 (online)
10. "Contemporary Filmic Representations of Conflict in History: Queen Elizabeth's Tilbury Speech" – Political Conflict in the Context of National Policy and Intercultural Communication, 2020, Penza, Russia (online)
11. "Queen Elizabeth and Walter Scott's *Kenilworth* (1821)" – Shakespeare and European Romanticism, 2019, Budapest
12. "Present and Continuous: I. Erzsébet kultusza" – *Jágónak VII.*, 2019, Szeged
13. "Female Authority in Late Tudor England: Elizabeth's Visits to Oxford, 1566 and 1592" – 14th Biennial Conference of HUSSE, 2019, Veszprém
14. "*Mind igaz?* Az angol reformáció története egy Jakab-kori drámában" – *Jágónak*, 2017, Szeged

15. “Prayers and Meditations for Queen Elizabeth I in Thomas Bentley’s *The Monument of Matrones* (1582)” – Devotional Writing in Print and Manuscript in Early Modern England, 1558–1700 Conference, 2017, University of Warwick, UK
16. “Iconic Moments of English History on Film: Queen Elizabeth and the Tilbury Speech” – 13th Biennial HUSSE Conference, 2017, Eger
17. “A Eulogy of Queen Elizabeth and her Country by Stephen Parmenius of Buda” – In the Light of Gloriana Conference, 2016, London, UK
18. “Fashioning a Protestant Virgin Queen: The Third Lamp of Thomas Bentley’s *The Monument of Matrones*” – Sixteenth Century Conference, 2016, Bruges, Belgium
19. “Representations of War and Peace during the Summer Progresses of Queen Elizabeth” – War and Peace in Early Modern Literature and Culture, 2015, Belfast, UK
20. “Female Testimonies of Faith and Male Meditations for Female” – HUSSE 12, 2015, Debrecen
21. “Grasp My Shore More Closely with Your Saving Hand”: The Vision of America in Stephen Parmenius’s *De Navigatione* (1582)” – HAAS 10, 2014, Budapest
22. “The ‘Judgement of Paris’ Motif in Queen Elizabeth’s Panegyric” – Tudor Symposium, 2013, Newcastle, UK
23. “The Royal Body and Soul: Images of the Body in the Works of Queen Elizabeth I” – Iconology Old and New: Transregional Conference on the Move, 2013, Szeged
24. “The Image of Naples, Athens and London in John Lyly’s *Euphues* Books” – HUSSE 11, 2013, ELTE Budapest
25. “The Woodstock Entertainment” – HUSSDE, 2012, Piliscsaba
26. “The Device of the Savage Irish as a Form of Compliment to Queen Elizabeth” – Representations of Ireland, 2012, Budapest
27. “The Queen and Death: An Elizabethan Book of Devotion” – HUSSE 10, 2011, Piliscsaba
28. “Prayers for the Queen, of the Queen, or to the Queen?” – Tudor Symposium, 2009, Sheffield, UK
29. “Petrarchan Love or Politics? – Queen Elizabeth in the Poetry of Sir Walter Raleigh” – HUSSE 9, 2009, Pécs

30. “Lunar power and imperial imagery in John Lyly’s plays” – Iconography East and West IV: The Iconology of Law and Order, International Conference, 2008, Szeged
31. “I. Erzsébet korai kultusza – Egy példa a jelenlegi Erzsébet-kultusz kutatásokról” – State of English, 2007, Budapest
32. “The Development of the Cult of Elizabeth I” – HUSSE 8, 2007, Szeged
33. “The Role of the Wild Man in the Entertainments of Elizabeth I” – Tudor Symposium, 2006, Piliscsaba
34. “Conventions of the cult of Queen Elizabeth I in George Peele’s *The Arraignment of Paris*” – HUSSDE, 2006, Piliscsaba
35. “*The Faerie Queen* and the Progresses of Queen Elizabeth I” – HUSSE 7, 2005, Veszprém
36. “Rhetoric and Propaganda, The Self-Fashioning of Elizabeth I in her Public Speeches” – Shakespeare and Philosophy International Conference, 2004, Budapest